

Li Fundación Comunitaria Amigos de San Cristóbal A.C

Li abtel koltaejbail ta jlumaltik

Svunal xchanel ta komon

Fundación Comunitaria
amigos
de San Cristóbal A.C.

K'USITIK JA'

Slikebal	3
Xchanibal Amtelaetik	5
Sba amtela: CHAN VUN	6
XCHAKOJAL AMTELAL: SPOXTAEL XCHIUK	
XCHAMELAL JBEK'TALTIK	10
YOXIBAL AMTELAL: SK'ELEL SKUXLEJAL	
JME'TIK BANAMIL	14
CHANKOJAL AMTELAL: KOLTAEJBAIL TA	
JLUMALTIK	18
K'usitik yan	22
Bu stak' ta sael	26

Slikebal

Li Amigos ta San Cristóbal A.C. ja' jvok' amteletik yu'un ta skolta ta amtel yantik jnaklejetik ti ja' to likemiktal ta abtelal ta sjabilal 2005, ja' ta saik koltael ta yantik osil yu'un ta skoltaik batel li buch'utik snitoj sbaik ta amtel li ta bik'itik jtekumetik li' ta yak'ol yosilal Chiapase, ta sventa chanvun, sk'elel skuxlejal jme'tik banamil xchiuk spoxtael xchamelal li jbek'taltike. Yakal ta stsak'be yipal yu'un k'uchal xu' ta xk'ot ta jun muk'ta abtelal sventa ta skolta li vinik antsetik ti buch'utik ta staik uts'intaele.

Ta 2020 laj spasik jun abtel ja'sbi koltaejbail ta jlumaltik, ja' smelolal k'uchal xu' ta staik ta nopel k'ux elan ti lekil kuxlejale jech ta xp'ijubik vinik antsetik sventa ta skoltasbaik ta slekumtasel kuxlejal oloetik xchiuk jnaklejetik ti buch'utik staik uts'inel ta yosilal jovel xchiuk ta yak'ol yosilal Chiapase.

Li abtel koltaejbail ta jlumaltik ja' chapbil sk'oplal tas venta k'uchal ta xjel li k'uxlejale ti ja' las snopik ti buch'utik ta xamtejik ti ja' sbi Catalyzing Community Giving ti ja' sventainoj li Fundación W.K. Kellogg, oy xa jtob jabil ta xamtejik batel tas venta lie' ti ja' skomon k'elikbatel skuxlejal snaklejetik te ta yosilal Estados Unidos.

Li abtel ta xjalej oxib jabil yu'un sventa ta skoltaik ta amtelal li jnaklejetike oy oxtos tsots sk'opilal ti ja' te sk'elik k'uchal xu' slekum skuxlejal li buch'utik staik uts'intaele:

- Sael xchiuk spasel vunetik sventa chanvun.
- Xchapel ti buch'utik xu' ta skolta sbaik ta sk'elel li amtelale ti ja' sbi'ik jchop tsobol jnakolmetik.
- Ak'o xichik' chanumtasel li buch'utik snitoj sbaik ta amtelale jech k'uchal xu' ta skolta sbaik ta komon.

Li vun to ja' sba sk'elobil abtelal ja' ti laj spasik li Amigos de San Cristóbal A.C.

Li ech' jabile, oy jo'ob jamteletik ti laj sk'elik chantos amtelala ti ja' tsots sk'opilale: " yak'ol yosilal Chiapase: sk'elel k'uchak koltaejbail, chanvun, sk'elel skuxlejal jme'etik banamil xchiuk spoxtael xchamel jabek'taltik". Ti smelol li amtelale ja' ta xich' k'elel xchiuk sna'obil li k'opetik ti chk'ot ta sael ta jujun parajetik li ta yosilal chiapase, yu'n noxtok ta yich' k'elel bu to k'alal ti koltaejbaile xu' ta slekubtas li skuxlejal vinik antsetik. Jech xu' ta nopel k'usi ja' lek ti bats'i oyuk koltaejbail ta jujun bik'itik jteklum jech k'uchal ta sjunlejal banamil.

Li spasel xchi'uk smeltsanel tu vunetik sventa li chanvune ja' semelolal k'uchal ta xich' ak'el ta ilel ti k'usitik laj staik ta k'elel li chanim jamteletike. Yu'un

ta bats'i melez ak'o kutik pasel li liole ja laj yich' nopel jaytosuk amteleletik ti bu ta xich' sabel smelol, ti oyuk loil ti seventa ti k'usitik p'ijilile jech xu'ta xk'ot ta ojtakinel. jujutos li amtelale' lek nobil k'uchal ta xichik' ich'el ta venta sloil ya' yejik ti buch'utik ta xich'ik chi'nel ta loile, jech noxtok ich'bil ta muk' li k'usi k'opal ta xloilajike jech noxtok tu k'ux-elan skuxlejalike jech k'uchal xu' ta xk'ot ta pasel ti k'usi ta xal avi li' vune. Jech yu'un li amtelal to' ta xlok' ta kaxlan k'op, ta ingles xchi'uk ta bats'i k'op tsotsil xchiuk tseltal

K'usi ja':

Svok'el abteleletik ta sventa slekil snopel k'uchal ta lekil chanumtasel ta komon, ti ja' oyuk stu' ta sk'elel xchiuk snael ti k'usitik sk'an pasel ta yabtelal ta chanvun, spoxil xchiuk xchamelal jbek'taltik, sk'elel skuxlejal li jme'etik banamil xchiuk li koltaejbail ta komon li yak'ol yosilal Chiapase, jech k'uchal jmojuk ta xich' sa'el batel ti komon p'ijilile'.

K'uxelan ta stalel li buch'utik xu' ta xamtejik li ta tsobajele.

1. oyuk sp'ijil ta sk'elel k'usitik ta xk'ot ta pasel ta jujun jteklumetik jech k'uchal ta x-amtejik batel.
2. oyuk sna' k'usi ta spas ta anil ti k'alal oy xtal jun vokolile' jech ta sk'elbe smelol y junuk yo'on ta xchapel li k'opetike.
3. jauk ta sk'upin xloilaj ti bu oy ich'bail ta muk'e, ti bu komon loile yu'un jmoj ta saik batel ti ach' p'ijilile.
4. jauk sna' lek ta xloilaj, jech ta sk'upin ta xchi'in ta loil yantik jnaklejetik, xchiuk ta xal ti k'utik ach'xu' ta pasele.
5. oyuk smalael yu'un xchiuk ta sk'el lek jbael li xchi'iltak ta abtele, yu'un ta sta' ta k'elel mi jun yo'on ta xamtejik li xchi'iltake o mi oy buch'u mu junuk xa yo'on teoy.
6. jauk sna' sk'elel yorail k'uchal ta xamtej batel, yu'un ja' tsost sk'opilal k'uchal xu' ta skolta batel ti buch'u sk'anik koltaele.
7. jauk ta xich' ta muk' li vinik antsetike, jech' k'uchal ta xaibe smelol ti k'usi yakal ta xjelab ta skuxlejale xchiuk noxtok ta sta' ta k'elbel k'usi ja' li svokole'.

K'usi ja' stak' pasel k'alal ta xa chinvan ta loile:

Ja' ti k'uxelan ta xa chanumtasvane ja jech slekil ta xk'ot ta pasel li amtelale, ja' stak' ta xich'ik ta venta ti buch'utik ta xchanumtasvanike:

1. k'alal mu to xa likik ta loile, xu' ta xa jak'ik jbael ta na li'e:

-¿K'usi amtelal ta jloiltatik ta na'?

-¿K'usi smelolal?

-¿Buch'utik ta jchi'intik ta amtelal??

Sk'an ta jnatik k'usitik yamtelik, bu likemik tal ti buch'utik ta jchi'intik ta loile, ja' sventa ti oyuk yutsilal li amtelal xchiuk loil ta xich' pasanele.

2. Sk'an jbael ta snopel k'usi sk'an pasele, ta xich' tsakel ta uni vun, k'uchal ta xoch li amtelala y k'uchal ta xlaj li sloiltaele, tsots sk'opilal sk'elel k'u sjalikil.

3. Sk'an chanel jbael ti k'usi ta ich' loiltaele, jech yu'un ti buch'u ta xnitvan ta loile sna' k'uchal ta xloilajik ta komon ti k'u sjalil li a'mtelale.

4. Sk'an ich'el ta muk' li buch'utik ta xich' chinel ta loile, sk'an ichel ta muk' li sk'ope, sjabilal xchiuk k'usi y'amte.

a. Ja' ti bu nakajtike sk'an ich'bel ta muk' li k'usi k'opal ta xloilajike jech noxtok sk'an k'elel bu k'alal ta xu' yu'un spasel li abtelale, oyuk buch'u xu' ta sjelabes ta sk'opik ti k'usitik ta xich' loiltale jech yu'un lek ta xbat li abtelale

b. Sk'an k'elel lek k'u sjalikil ta xich' pasel li' lo'ile jech k'uchal ta xjelab ta jujun tos ta k'opetik ta xloilajike, ja' k'alal ta xu' ta jun tsobajele ja' tu bu muyuk ep ta tos li k'opetike.

K'usitik oy stu' k'alal ta xich' loiltael jtosuk k'opal:

1. Sk'an ak'bel snaik li buch'utik ta jchi'intik ta loile k'usi k'opal ta xich' chapel xchiuk k'u smelolal, yu'un jun yo'onik ta xloilajik ta komon. Jech noxtok sk'an alal k'usi sbi li abtelale' xchiuk ti tsots' sk'opilale'.

2. Sk'an jak'el mi oy k'usi sk'anto pasel ta xilik li' yantik jch'iltaktike, ja' ti k'ux elan laj yich' likesel li amtelale:

-¿K'usi laj kaitik?

-¿K'usi laj kiltik?

-¿K'usi ik'ot ta jtojolaltik? ¿k'usi k'ot ta pasel?

-¿K'usi vunal la jk'opontik xchiuk la jcholbetik smelol?

3. Bin stak' jak'el ta slajibal at'elil: ¿Bin ya jtatik nopel, bin k'Sjak'obil yu'un slajebal snopbenal: ¿k'usi la jnoptik? ¿k'usi la jka'itik? ¿k'usi la jkiltik? Ti sventa li k'usi la jlo'iltatike.

4. Jech ta xich' ko'oltajesel ta jkuxlejaltik:

-¿Ti k'usi laj loiltatike mi oy jech xk'ot ta pasel ta jlumal ti bu nakalune?

-¿K'ux elan ta xkaibe smelol ta jkuxlejal?

5. K'ototik ta jun slajebal:

-¿K'usi xu' ta xkaltik ta na li ta slajeb li jloiltike?

-¿K'uchal xu' ta t'ujel ti k'usi ja' tsots sk'opilal ti buy laj yich' loiltaele?

Li k'usitik laj xa yich' alal sventa li' amtelale' ja' ta sk'an oyuk ven lek snopel ta komon, ti jtsopuk li liole', ti ak'o ich' viluk ta muk' skotol li buch'utik ta xk'otik ta a'yeje, jech mi oy k'usi ta sk'an je'lele mu xkap sjolik li viniketik xchiuk antsetike (Romero, 2013).

Tsots sk'oplal:

Jech k'uchal ti ital li' yan chamel ti ja' sbi' coronavirus mu xa stak' ta jtsob jbatik ta amtel, jech yu'un laj yich' nopel yan smelol ti k'uchal xu' ta spasel li loile', ich'bil ta venta ti k'usitik ta spasal li Amigos ta San Cristobale.

Xchanibal Amtelaetik

Li vun to' ja' ta xalbe smelolal chanib amtelaetik ti ja' tsots' sk'opilale, ti ja': Chanvun, spoxil xchiuk xchamelal li jbek'taltike, sk'elel skuxlejal jme'tik banamil xchi'uk koltaejbail ta komon. Ta jujun tos li amtelale' ta xich' tsobel batel li ach' p'ijililelike jmoj ta xich' loitael batel xchi'uk li vinik antsetike yu'un jech ta yich' ayibel lek smelol ti k'usi stak pasanel batel.

Ta jujun tos li amtelale' ta xich' pasel chan tos amtelaetik ti buy ep k'usitik ta xich' lo'iltale, tu bu xu' ta xich' lek nopel xchi'uk jech ta xich' ak'el ta ojtakinel.

Ti sventa li' chanvune' ja' ta xamtejes sventa p'ijilil, k'uchal xu' ta xchanik vun ti much'utik sk'an xchanik li vune xchi'uk jay tos talemaetik ta chan vun. Li tas venta li' spoxil xchiuk xchamelal li' jbek'taltike ja' ta sventain li' oyuk ich'el ta muk' tu buch'utik ta sk'anik poxtaele, jech noxtok ta sventain k'uchal ta xa'ibeik smelol ti poxtael xchiuk xchamelal jbek'taltik li vinik antsetike jech noxtok jay tos p'ijilil oy ta sk'elel li poxiletike. Ta sventa sk'elel skuxlejal li jme'tik balumile' ta xich' tsobel k'usitik snaik ta sventa li'e jech noxtok k'uchal ta sk'elik li jme'tik banamile, jech noxtok ta xlo'ilajik k'uchal smelolal ta xilik k'alal ta xtal li vo'e, k'alal ta xtal li sike, xchi'uk ta smelolal li banamile xchi'uk li vo'etike, ta slajebxae ta xich' tsobel li p'ijilil ta sventa k'usitik ta xojtakinik ta vomoletik, tsi'leletik xchiuk chon bolometik.

Ta sventa li koltaejbail ta komon ep vinik antsetik ch'abal ya'yojbeik sk'opilal, jech yu'un ta komon ta xich' loitael jech ta xich' tsobel ti k'usi ja' smelolal ta xi'like, jech jmoj no'ox li sloiltail yu'unike, jech ta xich' k'elel vu k'alal ta xu' pasel.

K'USITIK JA'

Sba amtela: CHAN VUN

- ¿K'usi ja' li' p'ijilile?: sk'elobil p'ijil ta joltik (amtela ta internet)
- ¿Li chan vune k'usi stu'/buch'utik stak' xchan vunajik?
- Yantik talelal ta chanvun: snitobil (amtela ta komon)

Xchibal Amtela: SPOXTAEL XCHI'UK XCHAMELAL JBEK'TALTIK

- Oyuk jk'eleltik ta poxiletik: jun sloitalel (amtela ta internet): yak'el ta ilel (amtela ta komon)
- K'usitik p'ijilil ta sventa poxiletik: albil sk'oplal ta jujun sob (amtela ta komon)

Yoxibal Amtela: SK'ELEL SKUXLEJAL JME'TIN BANAMIL

- Sjak'obil: ¿k'usi ja' li sk'elel skuxlejal jm'etik banamile?: xu' ta alel k'usi ja' ta xich' tsakanel ta uni' vunetik (amtela ta komon)
- Banamil xchiuk vo': anilajel (amtela ta komon)
- Epal te'etik xchiuk chon bolometik: sloil smaxil (amtela ta internet)

Xchanibal Amtela: KOLTAEJBAIL TA JLUMALTIK

- ¿k'usi ja' li kotaejbail ta komone?: li' stak'obile ja' jujun jteklumetik (amtela ta internet)
- Buch'utik ta skolta sbai: sk'elobil (amtela ta komon)
- Komon jkoltajbatik xchiuk jk'el jbatik.

1 XCHANEL VUN

Sba amtela: CHAN VUN

K'usi ja' ta pasel muk' ta amtela:

- Ta xich' meltsanel ta komon k'usitik ja' smelolal li' chan vune xchiuk k'usi ja' li p'ijilile.

K'usi ja' ta pasel bik'itik amtela:

- Ta xich' pasanel ta ach' k'usi ja' semolal li p'ijilile.
- Sk'an ta k'elel lek k'uchal oyuk lekil chan vun, jech k'uchal ta x-amtejik batel.
- Sk'an ko'oltajesel k'utik x-elan li chanumtasele ta vune jech bu ta x-tal li p'ijilile k'uchal yakal ta xkich'tik chanumtasele.

Sba amtela:

Sloiltael: ¿k'usi ja' li p'ijilile?

Amtela: snopobil xchiuk sk'elobil li p'ijilile.

Amtela ta internet

K'u sjalil: 45-60 min.

Bu chi och kutik: ja ta Miro.

K'usi ta xich' pasel: komon ta xich' loiltael xchiuk li viniketik antsetik ta sventa k'usi ja' li p'ijilile, jech k'uchal oy ep ta tos ti mu junuk nox li p'ijilile.

Jun snopobil xchiuk sk'elobil li p'ijilile ja' stos amtela li k'ucha xu' ta skoltaotik ta xich' k'elel batel ti amtela itike jech yu'un mi oy k'usi ta sk'anik ta sloiltaike lek ta xich' albel smelolal. Jech yu'un ta jatatik ta k'elel k'usitik snaik li buch'utik oyik ta tsobajele jech noxtok ta jatatik ta k'elel k'usi snopojik ta sk'an ta xchanik. Komon ta xich' amtesel, ta xich' ts'ibael ta olil vun li sk'opla p'ijilile ta xokontak xu' ta xich' tsimtael; ¿k'usi ja' li p'ijilile? ¿bu lok'emtael? ¿mi oy xa li' p'ijilile' o mi yakal ta xich' pasanel batel?

K'uchal ta pasel:

1. Ti bu ta xich' pasel li' loile jbael ta xich' jelaves ta k'usitik kopal ta xloilajik li buch'utik ta xk'otik ta internete.
2. Ta xich' vok'el li tsobajele ja' ti k'usitik k'opal ta xloilajike.
3. Ti buch'u ta xnitvan ta loile, ja' ta spatbe yo'on li buch'utik k'otik ta tsobajele, jech ta me xalbe k'usi li' snopobil xchiuk sk'elobil li' p'ijilile jech k'uchal ta xich' amtejesel. (jo'ob minuto sjalil)
4. Li buch'u ta xnitvan ta loile ta xak' iluk ta computadora jech ta staik ta k'elel li buch'utik tsakajtik ta tsobajele, komon ta snojesik batel jech ta ts'imtaik batel noxtok ja' ti k'usi ta sloiltaik batele.
5. Jech ta slikesik li' loile, xu' ta sjak'ik, jech k'uchal ta xbat li' loile xu' ta sjak'ik batel yantik sk'obil ti ja' tsots sk'opilale' (jto'ob minuto sjalil)
 - a. ¿K'usi smelolal abi li'e?
 - b. ¿K'usi ja' li p'ijilile?
 - c. ¿Bu lok'emtal?
 - d. ¿Mi oy xa o ja' ta xich' to pasel
6. Ta xich' ts'imtael batel li k'usitik ta xich' loiltael'.
7. K'alal oy xa li k'usitik laj sloiltaike, ta komon ta snopik k'usitik ja' smelolal li' loile jecha ta ts'imtaik. Mi mu xchapaj yu'unik ti loile ja' xa ti much'u ta xnitvane ta sk'el stuk jech ta stak ta venta ti k'usitik laj sloiltaike. bu laj staik, k'usi smelolal, k'usi stu'. (vo' lajuneb minuto sjalil li loile)
8. K'alal mi laj xa li loile sk'an ta xich' jun uni loil k'usi ja' lek jech noxtok k'usi mu lekuk ta sventa li'e, jech jujun li much'utik oyik ta loile xu' ta xloilajik k'usi ja' li p'ijilile yu'un jech laj li loile mi oy ijel ti sloile. Mi ch'abal xa' tiempo yu'un ta xich'ik jak'bel k'usi ja' li p'ijilile xu' ta xalik ku'yelan laj ya' yik li' loile. (Lajuneb minuto)
9. Jech ta sutik batel noxtok ta muk'ta tsobajel xchiukli' yantike, xu' ta sloiltaik k'usi ja' tsots sk'opilal laj ya'yi'ik ta jujun. (lajuneb minuto).

10. Yan: li' uni slok'tombail li' amtelale' xu' ta xich' lok'esel ta vun, mi mu'yuke jech ta xich'ik jipbil ta skorreoik ta jujun.

Xchibal amtela:

Slo'ilal: ¿k'usi stu' xchiuk much'u yu'un li' chan vune?

Amtela: tsatsal lo'il oy xchapel.

Amtela ta komon

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: sk'an nopel, sk'an lek k'elel xchiuk oyuk lek slajebal li' lo'iletike jech oyuk ich'el ta muk'.

Li' amtela to' jech ta xich' pasel k'uchal oy jun tsatsal k'op jech ta xich' lekil chapel. Li' presidente ta x-ich'van ta lo'il tas venta li' muyuk lek ich'el ta muk' yu'un li' chan vune, jech jmoj ta xk'ot li' sk'opike. Mi sk'an jelavesel ta k'usi k'opal ta xk'opojik li' much'utik oyik ta tsobajele' jech ta xich' k'ambel vokol li' much'u sna' sjelabes li' k'ope.

Smuk'ul li' abtelale':

1. Jbael ta xich' chapel jun vun sventa k'usi k'opal ta xich' lo'iltale': ¿li' chan vune, much'u yu'un xchiuk k'usi stu'? Jech ta xich' ak'bel li' much'utik oyik ta tsobajele' jech ta slikesik li' lo'ile'. Mi oy buch'u mu sna' sk'oponik li' vune, xu' ta xchapanik junuk grabación ti bu yakal ta sk'on batel li' vune yu'un jech ta xa'ibeik smelolal, jech noxtok sk'an ich'el ta muk' k'usitik k'opal ta xk'opojik.

*Sba k'usi yan ja' jun slo'ilal ti stak' tunesele', jech jelavesbil ta yanti k'op, jech li' much'u ta xnitvan ta lo'ile' xu' ta xlo'ilaj ta k'usi k'opal ta sna'e.

2. Li' much'u ta xnitvan ta lo'ile' jech ta xak'be spatobil yo'onik li' buch'utik italik ta tsobajele', jech ta xalbe k'usi smelolal li' tsobajele' xchiuk ta xal k'usitik amtela ta xich' pasel. (jo'ob minnuto).
3. Jech ta xich' pukel li' vunetike ta jujun ti much'utik te'oyik ta tsobajele' jech ta sk'oponik mi laje' jech komon ta snopik. Jech ta xich'ik ta muk' ti k'usi tsots sk'opilale' yu'un ta snopik batel k'uchal ta xich' chapel li' k'ope. Ta x-amtejik stukik (lajuneb minuto).
4. Ta tsobajele' sk'an ta st'ujik junuk much'u ta xk'opoj

yu'unik, ja' ta sk'ot ta "bankilal" yu'unik ja' ta sk'el batel li' lo'ile'. Jech noxtok ta st'ujik jun yaj ts'ibajomik yu'un ta stsak batel ta vun k'usit ta xchapik batele', xu' noxtok li' much'u yakal ta xnitvan batel ta lo'ile'.

5. Li' bankilale' ta slo'ilta' k'usi sk'an ta slo'iltale' jech noxtok ta xak' ta a'yel k'uchal ta xich' lekil chapel li' k'ope. (oxib minuto).
6. Ta jujun, li' yantike xu' ta xalik k'usi x-elan ta xilik li' k'op lo'ile'. Jech ta xlo'ilaj k'usi sjalil ta sk'anike yu'un jech ta xich' jelavesel ta k'usitik k'opal ta xk'opojike. (25 min).
7. Ja' ti k'u sjalil li' lo'ile', li' buch'u ta stsak ta vune' jech ta sts'iba k'usitik laj yalik li' yantike xchiuk k'usitik ik'ot ta chapel yu'unike ta slabejal li' tsobajele' jech ta xalik ta a'yel ta komon. Jech tsots sk'opilal ta stak' lek ta venta k'usi ta xalik jujun li' much'utik ta xk'opojike
8. Ja' ti k'usitik tsakbil ta vune', jech jmoj ta xchapik k'usi ja' lek ta xlok' li' k'ope, mi oyto xchapele'.

K'usi stak' pasel:

1. Li' much'u ta xnitvan ta lo'ile' jech sk'an ta xich' ta venta li'e: k'u sjalil, k'usi ta sk'an pasel, k'usi yepal jna'tik xchiuk k'usi ta xich' chapel ta komone'.
2. Li' buch'u ta xnitvan ta lo'ile' jech ta sjak', jech yu'un jujun li' buch'utik oyik ta tsobajele' xu' ta xcholbe lek smelolal ti k'usi ta xalike jech noxtok xu' ta snopik k'usitik ti muyukto yilojike ti ch'abal ilok' ta lo'iltale'.

Slo'ilal: Epal talelal ta chan vun.

Amtela: Karena.

Amtela ta komon.

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: Sk'an ta k'elel lek ta jun lo'il k'usitik p'ijililetik oy.

Li' amtela' ja' ta sk'el k'usitik sna'ik li' buch'utik oyik ta tsobajele', ta slo'iltale' li' chan vune. Jech komon ta xlo'ilaj batel yu'un ta xich' tsobel batel ti k'usitik sna'ik ta sk'oplal li' chan vune. Li' buch'utik ta xnitvanik batel ta lo'ile' sk'an ta sk'elik batel k'u sjalil ta xlo'ilaj batel yu'un jech lek xbat li' lo'ile'. Jech noxtok sk'an ta xchamik lek ti k'usitik ta xalik li' viniketik xchiuk antsetike yu'un jech xu' ta slikes sjak'obil mi oy k'usi sk'an ta snae' jech jech mu xjelbatel li' k'usi yakal ta xich' lo'iltale'.

Smuk'ul amtela:

1. Li' much'u ta xnitvan ta lo'ile jech ta xak'be spatobil yo'on li much'utik italik ta tsobajele' jech noxtok ya xalbe k'usi smelolal li' tsobajele' xchiuk k'usitik amtela ta xich' pasel.
2. Jech ta xich' ak'bel snumeroik xlik ta jun ta xpaj ta oxib jech ta xich' pasel ox bok' li' tsobajele', mi oy ep much'utik ta xk'opojik ta yantik k'ope xu' ta xich' bok'el li' j-amteletike ja' ti k'usi k'opal ta xk'opojike.
3. Li' sba' tsobajele' ta sjoy sbaik, ti xchibal grupo ta sjoyibta li' jba'ele', jech noxtok ti yoxil tsobajele' ta sjoyibta li' yantike.
4. Li' sba grupo eta slikesik li' loile lajuneb minuto sjalil, ja' slo'iltaik yu'un li' poko' chanvune, k'usitik x-elan, k'usitik to sk'an pasel xchi'uk k'usitik lek ta stojolal. Li' much'u ta xnitvan ta lo'ile' sk'an ta xalbe smelolal k'usi ja' li' poko' chan vune yu'un moj no'ox ta xbat li' lo'ile', li' yantik grupoe ta stsakik ta vun k'usitik yakal ta xalik li' yantike.
5. Li' xchibal grupo eta xlo'ilajik lajuneb minuto noxtok li' k'usi laj yalik li' sba grupoe. Yantik gropetike ta stsakik ta vun k'usi ta slo'iltaik batel li' yantike.
6. Li' yoxibal grupoe ta xlo'ilajik lajuneb minuto noxtok ti k'usitik laj yalikxa li' yantike, li' yantik gropoetike ja' no'ox ta xch'amik.
7. Mi laj k'opojuk skotolik li' viniketik xchiuk antsetike, li' much'u ta xnitvan ta lo'ile' ta xak' ta na'el k'usitik laj yich' alel ti ja' tsots sk'opilal ilok' ta tsobajele'. (lajuneb minuto).

2 SPOXIL XCHI'UK CHAMELAL JBEK'TALTIK

XCHAKOJAL AMTELAL: SPOXTAEL XCHIUK XCHAMELAL JBEEK'TALTİK

K'usi ta jpastik:

- Ta jk'eltik xchi'uk ta jnoptik k'usitik ja' sk'an ich'el ta muk' sventa spoxtael xchi'uk xchamelal li jbeek'taltike.

Vik'itik amtela:

- Sk'an ich'el ta muk' ta jujuntak, chi'uk k'uxelan skuxlejal li jtekulemtike ti k'u yepal oy p'ijili ta sk'elel spoxtael xchiuk xchamelal li jbeek'taltike.
- Sk'an k'elel xchi'uk nopel lek bu to k'alal xk'ot li' sk'oplal sk'elel spoxtael xchi'uk xchamelal li jbeek'taltike xchik skotol jp'ijiltik.
- Sk'an ta jna'tik li sventa poxiletike ep ta tos oy li p'ijililetike jech noxtok yakal ta xjel batel ta jujun k'ak'al.

Sba amtela:

Sloilal: Oyuk ich'el ta muk' sventa sk'elel spoxtael li jbeek'taltike.

Amtela: Oy jech k'otemxa ta pasel.

Amtela ta internet.

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta pasel: Sk'an ak'el ta a'yel mi oy bu jech k'otemxa ta pasel jech ta komon ta xich' nopel k'usi stak' pasel yu'un ta xchapaj li lo'ile.

K'usitik sk'an oyuk ku'untik ta jnatik: Uni' lapiz, lapicero xchi'uk vunik.

Ta sventa li' k'usi sk'oplal ti bu k'otemxa ta pasel sk'an ta xich' nopel lek ta komon k'usi smelolal taje. Bai li sventa to ja' sk'an junuk buch'u oy lek xojtakin k'uchal ik'ot ta pasele, jauk li' sloilal oyuk ich'el ta muk' ta sk'elel xchamelal xchi'uk spoxtael jbeek'taltike jakotoltik jnatik. Ja' tsots sk'oplal ti much'u yakal ta lo'ile sk'an ich' bel ta muk' li sp'ijile yu'un ja' skuxlobinojxa.

Smuk'ul amtela:

1. Ti buch'u ta xnitvan ta lo'ile ta xchapan jbael junuk sloiltael sventa ti oyuk ich'el ta muk' ta sk'elel xchamelal xchiuk spoxtael jbeek'taltik ti bu oy k'otemxa ta pasele. Anexo (2)
2. Ta lajuneb minuto li' buch'u ta xnitvan ta lo'ile ta xalve sk'oplal k'usi ta xich' lo'iltael jech noxtok ta xak' ta ojtakinel k'usitik ta xich' pasel.
3. Li' buch'u ta xnitvan ta lo'ile ta xak' iluk tas pantalla jecha ta xalve sk'oplal jech noxtok ta jich' albel li buch'utik oyik ta lo'ile xu' ta stsakik ta vun ti k'usi ja' tsots sk'oplal ta xa'ike.
4. Jech ta xich'ik ch'akel ta chan vok' jech noxtom ja' ti k'usik k'opal ta xk'opojike, te ta zoom ta xich' albel smelolal k'usi ta spasik.
5. Jech ta xich' k'anbelik vokol ti much'utik oyik ta lo'ile ak'o xal sk'opik k'ux elan ta xilik sventa li' ich'el ta muk' yu'un sk'elel xchamelal xchiuk spoxtael jbeek'taltik:

- ¿k'usi ik'ot ta pasel?

- ¿k'uchal jech ik'ot ta pasel?

Jechuk vo'okutik jamtelukutik ta sk'elel li' jkuxlejaltike, ¿k'usitik stak' ta jpastik yu'un jech mu xk'ot ta pasel noxtok?

6. Jech ta xlik ta loil junuk buch'u ta sk'an ta st'ujik ta yut stsobajelik, xu' ta xal k'usitik stak' ta pasel yu'un jech ta sts'akik batel ta jun vun.
7. Li buch'u ta xnitvan ta lo'ile ta sts'imta batel ti k'usitik ta slo'iltaik jujun li' vinik antsetike.
8. Ta xich' t'ujel ti ja' lek ta xchapa' li k'opetike.
9. Ta sjaleb xae jech ta xich'ik albel li buch'utik oyik ta lo'ike xu' ta xalik slo'ilik k'usi ja' lek stak' ta pasel ti sventa ti k'usi laj xa ya'ibeik smelole.

Slo'iltael: Ja' skotol oy ku'untik li sk'elel xchamelal xchiuk xpoxtael li' jbek'taltike.

Amtelal: Slok'tombail k'op lo'il.

K'ux elan ta pasel: amtelal ta komon.

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: sk'an ak'el ta ilel k'usitik ja' tsots sk'opilale', ti k'usi oy k'otemxa ta pasel ta jkuxlejaltike.

Jun slok'tombail k'op ja' ti bu ta sts'einil, ta xlo'ilajik xchiuk ta spasik ti k'usi staojik ta k'elel xun kuxlejale, jech patil ta snopik k'usi ja' smelolal.

Li buch'utik ta xnitvanik ta lo'ilel sk'an ta xojtak'inik k'usitik amtelal sk'an ich'el ta muk' sventa lo sk'elel xchamelal xchiuk spoxtael li' jbek'taltike, jech noxtok sk'an ta sna'ik k'usitik sk'anto pasel batel tas venta li to. Jech noxtok sk'an ta xich'ik ta muk' ti jaytos sna'ik k'uchal ta sk'elsbaik k'alal ta tsakatik ta chamele yu'un yantik k'uchal ta sna' ta sk'el sbaik, jech yu'un lek ta xlok' li' lo'ile.

Jun slo'iltael ti k'usi laj kaltik xa.

Smuk'ul li' amtelale:

1. Li' much'u ta xnitvan ta lo'ile jech ta xalbe koliyalik ti talik ta lo'ile jech noxtok ta xalbe smelolal k'usitik ta xich' pasel ta tsobajele.
2. Ta xak' ta a'gel: ja' skotol li' sk'elel xchamel xchiuk xpoxtael li jbek'taltike. Li' ts'ibabil ta olone ja' ta xich' alel ta tsobajel jech xu'u ta xlikbatel li lo'ile.

Ta yosilal Mexico li spoxtael xchiuk xchamelal li' jbek'taltike ich'bil ta muk'. Mauk no'ox ta xba sk'eluktik jun jpoxtavenej, ja' noxtok ti k'ux elan ta xi jve'e, ti snopebal ku'untike xchiuk ti ta jk'el jabtik jtuktike, ja' tsakal skoltol xchi'uk k'alal mi oy o muyuk' ti jtak'intike. Ti me'onale xchi'uk ti mu jk'el jbatik leke ja' tsots sk'opilal xchival o' (Adam, 2002). Skotol ti sk'elel ti jkuxlejaltike ja jun jderechotik ta komon, ta yabilal 2020, tu bu oy nakajtik oxoxvo' jun no'ox vokol ta xich' k'elel k'ux elan li xchamelal xchiuk spoxtael li sbek'talike, batsi' meel oy lek uts'intael yu'un li vinik antsetik li' ta yosilala Mexikoe, muyuk'iche'l ta muk'.

3. Ta xich'ik ch'akel li vinik antsetike ta jujun chop amtelal jech ta xlo'ilajik lajuneb minuto ja' ti k'usitik k'otem ta pasel ta skuxlejaltike, jech oy sjak'obil ta na li'e:

a) ¿k'ux elan li sk'elel xchamelal xchiuk xpoxtael sbek'talik li ta jlumale'?

b) ¿mi oy yan yabil poxtael te ta jlumale' ti mauk

yak'oxtal ti ajvalile'?

c) ¿k'ux elan jna' ta jk'el li kuxlejale?

d) ¿k'usi smelol ta xka' k'alal ta xkaltik komon jk'eltik li spoxtael xchiuk xchamelal li jbek'taktik ta jlumaltik?

4. Jech ta x-ak'batik jtob minuto yu'un ak'o snopik junuk lo'il, ja' ta sts'akik ta venta k'usi lok yu'unik ta jujun sjak'obile:

a. Xu' ta st'ujik k'usi ta sk'an slo'iltake.

b. Xu' ta st'ujik much'utik ta xlo'ilajik jech ta xak'ik ta ilel ti k'usi ja' lek ta xilike.

c. Sk'an ta sts'imtaik ta vun li' slo'ilike (ti sjalil ta xak'ik ta ilele' ja ta oxib-jo'ob minuto)

5. Sk'an ta xchanik jabayel mi lajne' ta xak'ik ta ilel.
6. Slajeb li' lo'ile: xu' ta sts'akik ta venta li buch'utik laj yak'ik ta ilele' k'uchal ja' laj st'ujil li lo'ile.

Yan noxtok k'usi stak' pasele ja' "jelve jbatik li' kam-teltike", ja stak' pasel k'alal ch'abal lek li jtiempotike. Yan sk'oplal li' "jelve jabtik li' kamteltike" xchiuk li' "slok'tombail k'op lo'il", li' jaba'ele ja' ta xal li vich'u ta xniyvan ta lo'ile, k'usitik ta spas, jech k'uchal: jun poxtavanej, jun buch'u ip ti yakal ta xich' k'elel ta jun yab poxtael ta slumale'.

K'usitik stak' pasel:

- Sk'an tsakel ta venta li' slok'tombail k'op lo'iele' ja' sjalil ta oxib xchiuk jo'ob minuto, ja' ta xak'ik ta ilel jun lo'il ti k'usi k'otem ta pasel ta skuxlejaltik ta komone.
- Yu'un slok'tombail k'op lo'ile:
 - Sk'an lek chk'opoj, sk'an tsots xchiuk k'unk'un;
 - Mauk no'ox stak' xk'opoj, stak' tunes sjunlejaj svinkilel.
 - Stak' ta stsi'baik ta vun ti k'usi ta sk'an ta xalike jech xu' ta xak'ik ta ilel.

Sba amtela:

Sloila: Ep ta tos k'usi oy ta sventa li poxil xchiuk poxtavaneje.

Abtela: A'yej ta jujun sob.

K'ux elan ta xich' paset: amtela ta komon.

Sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: sk'an t'ujel, nopel k'usi chk'ot ta paset xchiuk k'ux elan ta xlag slo'itael

K'usitk ta xtun: Lapicetik xchiuk vik'itik vun.

K'alal oy k'usi tsots sk'opilale' sk'an ak'el ta a'gel ta anil yu'un yi ja' to no'ox ik'ot pa pasele. Jech noxtok patel chlok'yantik ti ta spukbeik sk'opilale' jech ta xalik mi oy k'usi ach' las stak ta na'ele. Ta na to, tas venta li' internet eta anil xu' ta xak'el ta a'gel mi oy k'usi ta xk'ot ta pasele jech ta xich' na'el ta anil.

Smuk'ul amtela:

1. Ta jo'ob minuto li buch'u ta xnitvan ta lo'ile ta stojbe la vokol ti much'utik k'otik ta lo'ile jech noxtok ta xak'ik ta a'gel k'usi ta xich' lo'itael xchiuk k'usitik ta xich' paset ta na to.
2. Ta xich'ik ch'akel, jech ta x-ak'batik lajuneb minuto yu'un ak'o yak'i ta a'gel tas venta: ¿k'usi yakal ta xk'ot paset la jujun jlumaltik yu'un li' sk'elobil xchamelal xchiuk spoxtael li' jbek'taltike?

Ja' li'e ja stak' ta st'ujik k'usi sk'an ta slo'itaike:

- K'ux elan xchiuk k'usitik ik'ot ta paset k'alal ilok' tal ti julel yu'un yan chamele.
 - Li' ants'etik jve't'om ololetike mu lekuk ta xilik ti ta xich'ik jatel li' ants'etik ti mu xan li' yolilke.
 - Li tak'netik slok'tomabail viniketik ja' xa ta xjatvanik jech k'usitik ach' yakal ta xlok'tal ta jkuxlejaltik.
 - Stunesel li' vomoletik ta sk'elel li' jkuxlejaltike.
 - Sna' sk'el sbaik stuk' li antsetike muyuk chopol poxil ta xich'ik ti ja' lek ta skuxlejal li' antsetike.
3. Ta x-abatik jun minuto yu'un ak'o st'ujik jun buch'u ta xk'opoj yu'unik ta yut stso'bajelik.
 4. Ta xich' jelavesel skotol, jech k'uchal oyik ta jun sk'elobil

ti k'usitik ta xk'ot ta pasele: "li oyun kutik ta radio a'yej..." jujun chop oy chib minuto yu'un ta xlo'ilajik.

5. Jujun chop xu' ta stsakik ta vun li' k'usi muyuk ya'yojike, mi oy buch'u ta sjak'e xu' ta xich' lo'itael ta komon.
6. Jech ta x-amtejik noxtok yu'un ta spasik jun vun ti k'usi ik'ot ta pasele. Ta xich'ik ak'bel lajuneb minuto jujun chop.
7. Jech ta xak'ik ta a'gel, jech' komon ta slo'itak mi oy k'usi tsots sk'opilal ta xilike.

K'usitik stak' paset:

1. Sk'an cholvel lek sm'elolal k'usi ja' li "cables periodistikose).
2. Mu xch'ay ta sjolik ti slo'itael ti k'usi sk'an ta xak'ik ta a'yele ja ti sk'elel xchamelal xchiuk xpoxtael li' jbek'taltike.
3. Sk'an li buch'u ta xnitvan ta lo'ile mu xch'ay ta sjol li' k'usi ta xich' a'yele, jech oxtok ja' lek mi ta xk'opojik skotol li' much'utik o'yik ta tsobajele.
4. Mi laj yich' a'gel jchop cha'chop li lo'ile, ja' sk'an oyuk buch'u ta xal noxtok ti k'usitik tsots' sk'oplal ti laj xa yich' alele, yu'un jech mu xluvik.

3 JMETIK BALAMIL

YOXIBAL AMTELAL: SK'ELEL SKUXLEJAL JME'TIK BANAMIL

K'usi ta jpastik:

- Sk'an ak'el ta a'yel ta komon k'usitik p'ijilil tas venta skuxlejal jme'tik banamil xchi'uk chon bolometik, xchiuk te'etik jech k'uchal ti yakal ta xjel batel ti ch'ul k'akale, bak'intik oy sik xchi'uk yan sba k'ak'al.

K'usitik bik'itik abtelal:

- Sk'an komon lo'il k'usi ja' li jme'tik banamile
- Komon ak'el ta na'el ti k'usitik snaik sventa li' skuxlejal jme'tik banamile.
- Sk'an k'elel lek ta komon k'usi xujtak'in jujun vinik antsetik sventa skuxlejal jme'tik banamile.

Sba amtela:

Slo'ilal: ¿k'usi ja' skuxlejal li' jme'tik banamile?

Amtela: Ts'ibaik ta vun k'usi ja' smelolal ta xaba'ike.

Amtela ta komon.

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: Taj komon sa'tik k'usi ja' smelolal li' skuxlejal li' jme'tik banamile.

K'usitik ta xtun: Mmuk'tik vunetik, vik'it vunetik xchiuk koloretik.

Li' amtela ja' ta komon ta snopik jayib oyik ta tsobajele, jech jmoj slo'il xchk'otik. Li' vuch'u ta xnitvan ta lo'ile sk'an ta sjak' batel jujuti' jech komon ta xalik k'usitik oy ta sjoylejal li' jxokontike xchiuk k'uchal komon ta xi jkuxiotik xchiuk.

Smuk'ul abtelal:

1. Ta svok' sbaik li' buch'utik oyik ta tsobajele ja' ti k'usi k'opal ta xk'opojike.
2. Li' vuch'u ta xnitvane stojbe' yo'on ti buch'utik italik ta tsobajele, jech noxtok ta xalbe k'usi smelolal li' tsobajele xchi'uk k'usitik amtela ta xich' pasel.
3. Sk'an oyuk li' komon lo'ile li' vuch'u ta xnitvan ta tsobajele sk'an ta sjak' k'usi ja' smelolal li' abtelale. Ti k'usi ta sja'k'ike sk'an ta stak'ik ti k'usi ja' jelaven ta skuxlejalike': ta na li'e ta xkaltik jk'eltikme li' jme'tik banamile, jech, ¿k'usi van sk'an xal o-li'e? ¿k'usi smelolal ta xkaitik k'alal ta xkaltik joyobaltik? ¿k'uchal kuxul xchiuk? ¿k'usitik ta jtatik ta stojolal li' jme'tik banamile? ¿k'usi ja' li xchabiel li' jme'tik banamile? ¿k'usi li' xchabiel jme'tik banamil li' ta jlumale? ¿k'uyu'un ja' tosts sk'oplal? ¿Mi tsakal jkuxlejaltik chiuk li' jme'tik banamile? (jo'ob minuto).
4. Jujun li' vuch'utik oyik ta ts'ibajele xu' ta xalik k'usi ta snopik sventa li' abtelale jech ta stsakik ta uni' vun. Mi mu sna' tsibaje' xu' ta skolta li' buch'u ta xnitvan ta lo'ile. (lajuneb minuto)
5. K'alal yakal ta xlo'ilajik batel li' vuch'utik oyik ta tsobajele, li vuch'u ta xnitvan batel ta loile ta spak' batel ta muk'ta vun li' k'usitik la ts'ibaike, ja' tsots sk'oplal ayibel sk'opik li vuch'utik oyik ta tsobajele.
6. K'alal oy epxa li' k'usitik ts'ibabil ta vik'itik vune, ta xich' cholel ja' k'ux elan ta sk'anik li vuch'utik oyik ta tsobajele. Xu' ta xich' cholel ta jujun slo'iltael jech k'uchal: ka'epetik, abtelal ta osil, sk'elel xchi'uk xchabiel jme'tik banamil, kuxlejalil, jech k'utik yan. (lajuneb minuto).
7. K'alal mi chapaj xa yu'unik li vik'itik vune, jech ta k'anbel vokol skotolik li' buch'utik talemik ta tsobajele ak'o sts'baik ta vun k'usi ja' li' skuxlejal jme'tik banamile xchiuk k'uchal ta k'elel. (jo'ob minuto).

8. Jech ta stsakik ta muk' ta vun sbiik li' buch'utik ayik ta tsobajele'.
9. Xu' ta xk'opojik jujun li' vinik antsetike yu'un jech jun no'ox ta xk'ot ta ts'ibael yu'unik k'usi ja' li' jme'tik banamile. (lajuneb minuto)
10. Ta sutik ochel ta tsobajel jech ta xalik k'usitik ja' tsots sk'opilale. (oxib minuto)

Slo'ilal: Banamil xchiuk vo'.

Amtelal: Anilajel.

Amtelal ta komon.

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: sk'an ojtakinel k'usitik snail li' buch'utik talemik ta tsobajele'. Sk'an komon ta na'el k'usitik p'ijili oy ta sventa li' vo'e xchiuk li banamile, jech noxtok k'uchal yakal ta xjel batel li' sk'ixnal li' banamile.

Ja' jun tajimol ta sba' mexa, xu' ta xlo'ilajik, ta xak' ta ilel sp'ijilik. Ta skojol skojol ta xich' ilel bu k'alal sna'ik li buch'utik ta xtajinike. Ta me xtajinik xchiuk xchiiltak yu'un jech ta xk'otik k'alal ta slajeb o', ta stak'ik k'usi ta xjak'batike, mi mu sna'ike jech komon ta skolta sbaik. Ta slajebale' jech xu' ta xalik li buch'utik itajinike k'usi laj xchanik lok'el, k'u ya'gel laj yai sbaik. Xu' ta xich' k'anbel vokol junuk buch'u ta xet'es li k'o'pe yu'un jech jmoj ta xlo'ilajik.

K'usitik ta xtun: jun pech pech te', vik'it vUNETIK, jun dado, sk'elobil k'ak'al, gis, k'usitik yan.

K'uchal ta pasel:

1. Ta xich' meltsanel li' tajimole xchi'uk li' vik'itik vune.
2. Li' pech pech te'e oy yich'oj jo'ob xcha' vinik ta ch'oj ta xlik xchi'uk yochebal/slajebal jech ta xla'j xchi'uk jun sjak'obil ħk'usi jna'tik?
3. Oy cha' vinik vik'itik vun. ta jujun li' vik'itik vune oy jun sjak'obil jech n oxtok ta xal k'usi ta pasel, te tas pate te oy li' k'usi ja' stak'obile.
4. Ich'ik batel une te'etik k'usi stak' ta xtun yu'un li' a chi'iltake.

Smuk'ul li' amtelale':

1. Li' vuch'u ta xnitvan ta lo'ile jech ta spatbe yo'onik ti buch'utik talik ta tsobajele xchi'uk ta xalbe k'usi ta xich' lo'iltael jech noxtok ta xalbe k'usitik amtelal ta xich' pasel ta na'. (jo'ob minuto).
2. Ta xich' pasel ox vok' li' much'utik oyik ta tsobajele', ja' ku' yepal oy li' talemik ta tsobajele'.
3. Jujun vok' ta stuj k'usi ta sk'anike jech ta xich' ak'el ta ilel ta pech pech te'e.
4. Li' buch'utik ta xtajinike ta xak' sbaik ta sjoyobal li pech pech te'e.
5. Ta sjipik li' dadoe yu'un ta xich' k'elel buch'u jba'el ta slikes. Ti yan velta noxtoke ja' xa ta sjip li' buch'u oy ta sbatsi' k'ob ti buch'u laj sjip ba'ele'.
6. Ja' ti bu ta xk'otik li' jujun vok' li' jtajimoletike te ta xich'ik albel k'usi ta spasik, jech ta x-abatik jun minuto yu'un ta stak'ik:

a) Li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile ta sk'opon batel li' vik'itik vune, jech jujun vok' li' jtajimoletike jech ta stak'ik batel;

b) Ja' ti k'usi ta xal li' vik'itik vu'ne ja' ta xich pasel batel: oy ta xch'ayik, sutan yalel jo'koj, muyan ch'a koj, oy k'usitik yan;

c) Mi oy buch'u ik'ot ta p'ajel ti bu muyuk ep sk'oplale', li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile jech ta sk'opon jun uni vik'it vune jech ta stak'ik li buch'utik ta xtajinike, mu stak' xjelab jo'p'el ta k'op li' stak'obile.

7. Jech ta xla'j li' tajimole' k'alal mi oy xa much'u ik'ot ta slajebal li' tajimole'. Mi jalejik yalel ta tajimol'e jech ta xich' alel yu'un skotol li' jtajimoletike komon ikuch yu'unik, jech yu'un oy k'usi laj yak'ik ta ojtakinel xchi'uk noxtok oy k'usi laj xchanik lok'el. (olil ora)
8. Ta slajeb, ta xich' jak'bel k'u ya'el laj yilik xchi'uk laj skuxluginik ti much'utik itajinike. (lajuneb minuto)

K'usitik stak' ta pasel:

Mi oy ep li' buxh'utik ta sk'an ta xtajinike xu' ta xich bonel ta lum xchi'uk une gis, jech yu'un ta xtajinik skotolik ti buch'utik ta sk'anike.

Xchibal amtela:

Slo'ilal: Epal Kuxlejal.

Amtela: slo'ilal smaxil, slo'ilal smaxil.

Amtela ta internet.

K'u sjalil: 45-60 min.

Bu ta xich' pasel: Ta zoom.

K'usi ta jpastik: ta xak'ik ta ilel k'u yepal sna'ik ta sventa li' epal kuxlejale'

K'usitik ta xtun: Vunetik xchiuk ts'ibaj lapis.

Sk'an ta spasik jun slo'il smaxilal ti vu mu'yuk lek ts'ibabile' xchiuk ti muyuk lek smelolale'. La slikeb li amtela' sk'an ta stak ta k'elel ti vu ch'ayemik ta spasel li' slo'ilal smaxilale'. A vi li' abtel to' ja' smelolal yu'un ta xak'ik ta ilel ku' yepal ta xojtaknik tas venta skuxlejal li chon bolometike xchi'uk te'etike, jech xu' ta spasik yach' jun slo'ilal smaxil taje.

Smuk'ul amtela:

1. Li' vuch'u ta xnitvan ta lo'ile jech ta spatbe yo'onik ti buch'utik talik ta tsobajele xchi'uk ta xalbe k'usi ta xich' lo'iltal jech noxtok ta xalbe k'usitik amtela ta xich' pasel ta na'. (jo'ob minuto).
2. Li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile ta xak' ta ilel li' vun tu bu oy li' slo'ilal smaxilale', jech xu' ta stoy sk'obik mi oy buch'u laj ya'yik k'usi mu jechuk smelolale'.
3. Li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile ta sk'open tsots li' slo'ilal smaxilale'. *Anexo (3).
4. Mi oy buch'u laj stoy sk'obe, li' vuch'u ta xnitvan ta lo'ile xu' ta sjak'be k'uchal ti mu jechuk smelolal jech noxtok ta sjak'be li' buch'utik ti muk' stoy sk'obike, jech ta sjak'be k'uchal ti lek smelolal laj yilike. Sk'an k'elel ti mu xjalejik ta epal lo'ile, mi skotol laj stoy sk'obike xu' ta xk'opojik chib oxibuk no'ox. Ja' ti buch'utik jbael laj stoy li' sk'obike, li'e ja' sk'an ta sk'el batel li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile'. (jo' lajuneb minuto).
5. Li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile ta stak' batel ta vun li' k'usitik ta xalike, xchi'uk k'usitik ti mu' lekuke jech ta stojomtas batel ta vun bu ta sts'ibae.
6. Ta slajebal, k'usitik laj sjelbe li' lo'il maxile jech noxtok ta xcha' k'opon li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile, yu'un ak'o ya'yik k'uchal ikom, mi oy k'usi mu laj sjak'ike xu' ta xal li' jnitvanej ta lo'ile. (jtob minuto).
7. Jech ta sk'oponik k'uchal ik'om li' slo'ilal maxile'. (jo'ob minuto).

4

KOLTAEJBAIL TA JLUMALTIK

CHANKOJAL AMTELAL: KOLTAEJBAIL TA JLUMALTIK

K'usi ta jpastik:

- Sk'an ojtakinel ta komon k'usi ja' li koltaejbail ta Jlumaltik ja' ti k'usitk k'otem ta pasel ta skuxlejal ta jujun li' krixchanoetike.

Bik'itik amtelal:

- Sk'an na'el bu to likemtael li' sk'oplal koltaejbail ta jlumaltik jech noxtok ti tsots sk'oplale'.
- Sk'an nopel k'usi ja' li' koltaejbail ta jlumaltik ich'viluk ta muk' k'usitik skoplal oy tas venta li'e.
- Sk'an albel yu'un tsots sk'oplal li' komon amtele xchi'uk k'usitik jna'tik ta jujune'.

Sba amtelal:

Slo'ilal: ¿k'usi ja' li' koltaej bail ta jlumaltike?

Amtelal: K'usi jna'tik ta jlumaltik.

Amtelal ta internet.

K'u sjalil: 45-60 min.

Vu stuk'il: ta zoom xchi'uk ta Miro o Jamboard.

K'usi ta jpastik: Sk'an ta xich' lo'itael yu'un lek ta xich' nopel k'usi ja' li' "koltaej bail ta jlumaltik".

Li' sk'oplal li' koltaejbail ta jlumaltike ja' jun k'opal ti ach' to lok'emtael jech yu'un tsots sk'opilal ta xich' ak'el ta a'yel. Li'e ja' jun amtelal ti bu ta x-och jun lo'il ti k'usitik ya'yojik xchi'uk k'usitik skuxluvinokik li viniketik xchi'uk antsetik ta sventa li' koltaejbail ta jlumaltike, mauk jun chanumtasel ta sventa li'e.

Smuk'ul li' amtelale':

1. Li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile ta xak'be spatobil yo'onik li' buch'utik talik ta lo'ile jech noxtok ta xalbe k'usi ta xich' lo'itael xchi'uk k'usitik amtelal ta xich' pasel.
2. Li vuch'u ta xnitvan ta tsobajele' ta xak' ta ilel tas pantalla li' uni video: https://www.youtube.com/watch?v=xbFM_O8YjWA
3. Ta xich' vok'el li' buch'utik k'otemik ta tsobajele jech ta x-ak'batik jun vun yu'un ta sk'onik ja' ti k'usi k'opil ta xk'opojike.
4. Ti buch'utik ta sk'anike xu' ta sk'oponik li' k'usi ts'ibabil ta vu'ne.
5. Jujun vok' li j-ameletike ta xk'otik ta jun snopbenal ¿k'usi ja' li koltaejbail ta jlumaltike o k'usi smelolal ta xtal ta sjolik?
6. Jech ta xla j yo'onik skotol li' buch'utik ta xlo'ilajike jech noxtok ta sutik batel ta muk'ta tsobajel jech xu' ta xalik k'usi tsots sk'opilal laj ya'yi'ik ja' skolta sba batel li' vuch'u ta xnitvan ta lo'ile.

K'usitik stak' pasel:

- Li buch'u ta xnitvan ta lo'ile sk'an ta xojtak'in smelolal lek ti k'usi ta xich' lo'itaele', sk'an ta sjak' jbael k'usi ja' koltaejbail ta Jlumaltike
- k'usi ja' tsots sk'opilal:

2.1. Koltaejbail ta Jlumaltik

Li' koltaejbail ta komone ja' ta xich' k'elel k'usitik ta xtune ta yutil jun jteklum. Oy jnaklejetik ti much'utik ta sk'elik batel tas venta yu'un ak'o xchi' batel ti k'usitik oy yu'unike.

Ti k'usi ja' tsots' sk'opilale' ja ti oyuk ti ich'el ta muk'e, komon koltaejbaile', komon smelolal a'yejetik, oyuk ti k'usi ja' ta sk'an spasik stukike', mauk ta malel li' koltaele', oy poko' lumetik ti jech ta spasik talel xae' ta sjunlejaj banamil, jech k'uchal li' sk'oplal ti komon a'tel ta tzeltal k'op xchiuk li' komon amtel ta bats' k'op tsotsil, ja' te jech skuxluvinojik li' bats'i viniketik antsetike.

Li' koltaejbail ta komone xu' ta jk'eltik jech cha k'u-cha'al ta xij amtejkutik ta jun tsobajel, jech k'ucal jun stsop tsobol jnaklom, jech ta sk'elik xchik ta spasik batel ti k'usi ja' tsots' sk'oplale' yu'un jech ta xk'ot ta pasel ti k'usi sk'elojike (Doan, D. 2019, p.7).

2.1.1. Komon Amtel

Li' komon amtelale' ja' li amtelal ta xich' pasel ta komon ta yut jun uni' paraje'e, jech li' viniketik xchi'uk antsetike ta skolta sbaik yu'un ta sk'ot ta pasel li' k'usi sk'elojike. Jech k'uchal li' kuxlejale' ti ko'ol ta skolta sbaik jech ta xk'ot ta pasel k'usitik lek ta yutil li' paraje'e jech ta xk'ot ta yantik jteklumetik (Salazar, 2017).

2.1.2. Komon at'el o komon amtel

Li' komon at'el xchi'uk li' komon amtele' ja' jun kuxlejajil li' ta yak'ol yosilal Chiapase ja' ta sk'el batel k'usitik wokolil oy ta jlumaltik ti ja' sk'an ta xich' k'elele' xchiuk ti sk'an ich'el ta muk'e li' k'usitik oy xokon xchi'uk ta yutil li' jlumaltike. Ja' smelolal komon jk'el jbatik, komon amtelal, koltaejbail xchi'uk xchabiel li' jlumaltike. Ja' ta xkabetik sutel li' jme'tik banamil xchi'uk li' jlumaltike ti k'usitik yak'ojbukutike ja jech skuxlejaj li' bats'i antsetik xchi'uk viniketik (Giron, 2020).

K'elo abilik ta:

<https://comunalia.org.mx/wp-content/plugins/pdfjs-viewer-shortcode/pdfjs/web/viewer.php?file=https://comunalia.org.mx/wp-content/uploads/2021/02/Qu%C3%A9EsLaFilantrop%C3%ADaComunitaria.pdf&download=true&print=true&openfile=false>

Xchibal amtelal:

Slo'ilal: Muk'tik jkotaejbailetik.

Amtelal: Tarot.

Amtelal ta komon.

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: Sk'an sabel smelol tas venta li' avi'e, ja' k'utik x-elan tsakajtike.

K'usitik ta xtun: Uni vunetik yu'un li' Tarote, vun xchiuk karton, xchi'uk k'usi stak' ts'ibael xchiuk ta bonel.

Li' amtelal to ja' skoltaotik ta sts'akel xchi'uk slekumtasel batel li' k'usita xich' lo'iltale' jech k'uchal jun tajimol. K'alal ta staik ta k'elel li vunetike ja' ven lek ta xich' nopel li' k'usi ja' li' koltaejbaile'.

Smuk'ul li' amtelale':

1. Li' vuch'utik ta xnitvanik batel ta lo'ile ta xalik k'usitik tsots sk'opilal laj yich' k'elel ta tsobajele'.
2. Ta slikebe ta xich' chapel li' une vunetike ti ja' oyuk smelolal jech tsakalik xchi'uk k'usi ja' li' koltaejbaile', ja' ti jayibik oyuk ta tsobajele ja' jech ta xich' lok'esel li kartaetike.
3. Li' buch'utik ta xnitvanik ta lo'ile ta xak've spatobil yo'onik ti buch'utik talik ta tsobajele, jech noxtok ta xalbe k'usi ta xich' lo'iltael xchiuk k'usitik abtelal ta xich' pasanel batel ta na.
4. Li vuch'u ta xnitvan ta lo'ile ja' ta spas jech k'uchal yakal ta "sta ta na'el".
5. Ti buch'utik oyik ta tsobajele ta xchak'be sbaik li' kartaetik jech ta slo'itak ti k'usi ta staik ta k'elele'.
6. Li' buch'u ta sta ta na'ele' jech ta sjak' : ¿ mi oy jech k'otem ta pasel ta kuxlejalik?
7. K'alal ep xa ilok' li kartaetik ta ja' stsakalil li' koltaejbaile' jech ta xlik jun lo'il tas venta k'usitik k'otem ta skuxlejaj ta jujun li' vuch'utik teoyike.
8. Jech ta xlik sjak'obil: ¿ mi oy k'usi ko-ol la taik ta k'elel xchi'uk k'ux elan ta xa vilik, mi oy jech k'oten ta pasel ti a kuxlejalik?
9. Li' vinik xchi'uk antsetike jun no'ox slo'il ta xk'otik.

K'usitik stak' pasel:

1. Li' buch'u yakal ta sna'ele' xu' ta spasba tu yan vinik-o' jech xu' ta snop jech ta xal: " kermanotak, kermatak, kuts' kalal tak li' skebal ch'ul k'ak'ale ak'o yabukutik ta ilel k'usi ja' li' be'e

2. Xu' ta xich tik'el yantik lo'iletik ti ch'abal smelolale' jech k'uchal xu' ta xal jtel chokolate, jech ak'o stak ta nopel k'usi smelolal a bi li'e.
3. Buch'u ta xnitvan ta lo'ile sk'an ta xok'takin tas venta li' koltaejbaile' jech yu'un ta sjak' lek mi oy k'usi sk'an jak'ele jech jmoj no'ox sk'op ta sk'otik.

Slo'ilal: komon ak'tik xchi'uk jkolta jbatik.

Amtelal: Jchapatik snopel.

Amtelal ta komon

K'u sjalil: 45-60 min.

K'usi ta jpastik: Ak'el ta ilel ti tsots sk'opilal li' komon amtele' xchi'uk li' k'usi jna'tik ta jujune.

K'usitk ta xtun: Karton xchi'uk muk' ta vun, koloretik

Li' amtelal to' ven lek yu'un ta jtatik ta k'elel k'ux elan slekial li' komon koltaele'. Ta stup' li' tsalombaile' ja' ta xak' ilel k'usi ja' ta komon ta xich' pasele'. Li' komon koltaejbaile' ja' sk'an ya jnopbatik ta jun no'ox jkoltotike. Jech ya jkolta li' jchi'iltak ta spasel li' yamtele jech oy much'u ta xi skoltaun uk jech ta komon ta xpas li kamteltike.

Smuk'ul li' amtelale:

1. Ta xich' pasel jo'ob vuniket tey ta yut ta xich' tik'el jo tos yuni tsakombail jo'ob tajimotoletik, xu' ja' tas venta koloretik xchi'uk chon bolometik.
2. Li' vuch'u ta xnitvan ta lo'ile jech ta xak'be spatobil yo'on ti vuch'utik k'otik ta tsobajele jech ta xalbe k'usi smelolal jech noxtok ta xal k'usitik amtelal ta xich' pasel.
3. Jech ta xich' k'anbek vokol jo'ob vinik antsetik jech ta xich'ik ak'bel jun vun.
4. Li' buch'u ta xnitvan ta k'ope ta xal k'usitik oy ta yut li' vune.

a) Jech ta xich' alel li' mantale':

- Muyuk buch'u xu' ta xk'opoj.
- Mustak' ta sk'anik k'usitik te oye xchiuk mu stak' ta mikul sk'anik.
- Ja' no'ox stak' ak'el xchiuk stak' k'anel li k'usitik te' oye.
- Li' buch'utik te' oyike xu' ta stsakik ta un k'usitik tsots sk'opilal ta amtelale.

5. Ta xich' albel li' much'utik oy yuts'il yo'ontonike jech ak'o spas li' amtelale.

6. Ta xlal li' amtelale ja' to mi laj sts'akik oxib li' amtelale, ja' to mi laj noxtok li' k'u sjalil ta xich' amtelale.
7. Jech ta xich' albel mi sk'an ta xlo'ilaj li' vuch'utik oyik ta tsobajele':

a) Jech ta xich'ik jak'bel li' buch'utik laj yak'ik yutsil yo'ontonike:

- ¿K'u ya'yel laj a ba'i avaik
- ¿Ki oy k'usi tsots laj aba'ik'?
- ¿K'uchal laj spasil li' amtelale'?

b) Jech ta xich'ik jak'bel li' buch'utik otik ta tsobajele', mi oy k'usi sk'an ta xalike ja' yorail:

- ¿K'uyun mu stak' ta k'anel chavalike?
- ¿K'uchal mu stak' ta xi jk'opojukutik chavalike
- ¿K'usi ik'ot ta pasel ta slajebe'?

c) Li buch'u ta xnitvan ta lo'ile' jech ta slikes jun lo'il tas venta li' chi'in bail ta lo'ile, k'usi ta snaik jujun xchi'uk k'usitik sna'ik li' yantike..

K'usitik stak' pasel:

- Li' buch'u ta xnitvan ta lo'ile sk'an ta xojtak'in k'usi li ta slo'iltale'.

K'usitik yan

Foto: UNICEF México / Mauricio Ramos.

SBA K'USI YAN (JUN)

Chan vun xchiuk k'usi ta jchantik

Li' chan vune ta xich'ik li' ololetike xchi'uk li' kereme-tsebetike jech ta sta' sp'ijilik xchiuk k'usitik yantik ta xchanik jech lek ta sta' stsatsalik xchi'uk tsk'el batel lek skuxlejalik.

K'usitik ta xmak'van ta be'

Li' chan vune ja ta xich' a'bel li' ololetike xchi'uk li' tseb-keremetike yu'un jech lek ta sk'el batel skuxlejalik.

Li' chan vune ja jun derecho yu'un li' ololetike xchiuk li' kerem-tsebetike, jech ta xp'ijubik batel k'alal ta spasik ta muk' ta krixchanoetike jech noxtok ya staik sp'ijilik yu'un k'usitik ja' lek ta spas ta skuxlejal.

Ta yosilal Mexico, ech'em ta chanim millón ololetik xchi'uk kemem-tsebetik muyuk batemik ta chan vun, jech noxtok oy vakib millón te ta snopik skomesik li' chan vune yu'un mu'uyuk stak'inik', yu'un mu'yuk nopol li' chanvune jech nos yan sba li' k'opetik ti bu nakalike. Jech noxtok muyuk lek batem xchannel svu'nik li' k'oxetike toj yalem lok'emik ta scalificacionik.

Li' buch'utik nakajtik ta vik'itik paraje'etike ti ja' sna'ik xlo'lajik ta bats'i k'o'pe ja' lom yalem chlok' ta xchannel svunik jech yu'un ep ta xlok'ik batel.

Komon chan vun

Li' ololetik xchi'uk kerem tsebetik ti ja' li' chi'emik ta yosilal Mexikoe ja' oye p svok'olik xchiuk muyuk bu chk'otik lek ta chan vun, mu jechuk k'uchal li' yantik ololetike, jech k'uchal, ti lajun vo' li' ololetike ti ja' no'ox sna' xk'opojik ta bats'i k'ope ja' no'ox jun ta xbat ta chan vun li' ta yosilal mexikoe, li' yanti ololetike ta yosilal mexikoe jech k'uchal lajun vo'e ta xbatik ta chan vune jukub ololetik."

"Mu jauk skotol ta xijbat ta chanvune'; ololetik xchi'uk kerem-tsebetik oy sderechoik ta xchanik".

Carmen López, jefa de la Educación de UNICEF México.

Lekil chan vune

Li' ololetik ti oyik ta 6° yu'un sba li' chan vune, o'lol li' jchanvunetike chopol xlok' yamtelik ta k'opojel. Jech k'uchal ti oyuk chan vun ta stojolik li' ololetike li' ta yosilal mexikoe jech noxtok sk'an ta sk'elik lek k'usitik stak' ta xak'ik ta ilel ta yutil li' chan vune, jech yu'un ak'o oyuk stu' yu'unik li' ololetike.

K'otan jech teoyan ta chan vun

Ja' no'ox ch'im ti jo'ba'al ti meonike vokol chkuch yu'unik li' xchanvunike k'ajomal ta xlok'ik ta secundaria. Yantik ti k'usitik chk'ot ta skuxlejal li' jchan vunetike, yabtike ja' yu'un muyuk' stak'inike jech ta xlok'ik batel, yane yu'un oy k'op laj staik, yantike yu'un lom yalel ilok' ya ya'amtelik, li' me'onale' ja' sventa li' much'utik ta xlok'ik ta chan vune.

Li' k'usi jk'eloy kutike ja' ti ololetike xchi'uk li' tseb-keremetike oyuk ta staik li' chan vune, ja' to mi tsuts yu'unike jech ta staik sp'ijilik ja' ti k'uxelam sja'bilalike, ja' sventa skuxlejal li' yu'un li' ololetike ti ja' oy svokolike.

Lok'esbil ta: <https://www.unicef.org/mexico/educaci%C3%B3n-y-aprendizaje>

XCHIBAL K'USI YAN

Cham jun ants slikoj olol yu'un li' yan chamele' te ta yosilal Juchitán, Oaxaca; muyuk' laj yich' ich'el ta muk' yu'un li' jpoxtavanejetike.

Li' k'usi ik'ot ta pasele' ja' laj yak' ta na'el li presindete yu'un municipio, Emilio Montero Pérez, jech ik'ot ta pasel ta skuxlejal li' antse' ja' ti muyuk ep j-amteletik ti bu ta xpoxtavanike ti ja' yakojtalel li' ajvalile'.

"MUNICIPIOS" 20/09/2021 12:05 Roselia Chaca Oaxaca.

Juchitán: jun ants slikoj yol jech icham ta malk'ak'al rominko te ta yosilal juchitan jech ijelab talel lajuneb k'ak'al ta yantik bu ta xpoxtavanik li' ta yosilal Istmo de Tehuantepec, muk' xkol yu'unik li' antse ja' muyuk much'u ta xk'elwane jech muyuk' lek yu'unik ti sk'elobil li chameletike.

Jech laj yal li presidente yu'un juchitane, Emilio Montero Pérez, jech laj yal ti yab bu ta xich' k'elel li' jchameletike ti ja' yak'ojtal li' ajbalile', jech laj sta' ta k'elel ti muyuk' ep j-amteletik yu'un li' ach' chamelale', yu'un ep xa ich'amik yu'un li chamele' ja' jech ik'ot ta pasel ta stojolal li' antse'. Jech noxtok laj yal li' edil, ti ja' laj yil li' k'usi k'ot ta pasele', jech ijoyej lajuneb k'ak'al ta yosilal Juchitán yu'un ta sa' li' spoxile'. Jech ik'otik ta jun yab poxtael ja' sbi' "Macedonia Benitez Fuentes" ta Juchitán, jech laj yich' jelabesal batel ta muk'ta yab poxtael ta Ixtepec, ja' te laj yich' tik'bel li' ik'e y jech laj sk'elik, yu'un muyuk' ti ik'e, yakal ta xlabatel xa-o'.

Ta slajebe', ta jun yab jpoxtavanej li' ta juchitane ti ja' toyol stojole' jech laj xch'amik te-o', jech jelab jun ora jech icham batel li' antse'.

Li' presidente yu'un li' juchitane mu stak' jch'unbetik li' ajvalile' yu'un yalemxa yipal li' chamele', yu'un yakal li' chamele' jech k'uchal li' ta juchitane'.

" jech yu'un muyuk' xa much'utik ta xchamik yu'un li' yan chamelale', yu'un muyuk' ep j-amteletik ti ja' ta xpoxtavanike jech yak'oj sba ta xchamik li' vinik antsetike. Jech ta ora li to' sk'an k'elel k'usi stak' ta pasel" jech laj yal.

Jech laj yal li presidente Emilio Montero, yu'un k'elel k'usi stak' pasel ta skuxlejal li' ololetike, antsetike xchiuk viniketike jech laj yak'be sna' li' ajbaliletike, yu'un mu jechuk ta cham batel li' jnakejetike.

Yu'un muk' ich'el ta muk' sventa li' jpoxtaeltike, jech yu'un li' j-amteletik yu'un li' "Macedonia Benitez Fuentes" laj xchap sbaik yu'un ta xlok'ik ta xanobal ta yosilal Istmo

te jteklum juchitan jech ta xalbeik li' ajvalile' yu'un ak'o statik sutel talel mas ta cha'mil jamteletik xchi'uk yab poxtaeletik li' ta jlumaltike.

Jech oy k'usi tabil sk'oplal ta yu'un sk'elobil chamel xchiuk spoxtael jbek'taltik ta yosilal Oaxaca (SSO), jun bajilxa xbat li' yan chamele' oy xa juklajuneb antsetik ti yiloy yolike jech ichamikxa batel, jech k'uchal oxim o'loletik ti ja' to no'ox ital ta balumile', jech laj staik ta k'elel ta sk'ak'alil vakib yu'un septiembre.

Jech k'uchal jelemxa batel li' chamelal ja' sbi' SARS-Cov-2, ta yosilal oaxakae oy 513 antsetik ti yakal ta xak'be xchu' li' yolike xchi'uk 92 antsetik ti k'olemikxa ta alajele' tsak' vilik li' ta yan chamelale', jech ichamik jo'ob antsetik k'alal slikojik ti yolike', jech noxtok, lajcheb li' antsetike ichamik k'alal yakal ya xil li' yolike. Jech noxtok, laj staik ta k'elel ti oy 34 ololetik ti mu to staik yoxbilal u' xch'ielike batsi' tsak'bilik li' ta yan chamele' jech mu xich'ik lek li' ik'e, jech oxim ololetik ichamikxa batel.

Jech li' buch'utik oyik ta SSO jech ta xalik li' antsetik oy yolike ja' ta stsakatik ta yan chamele' ti ja' sbi covid19, jech noxtok ja' ech'em ta x-ipajik li' buch'utik tsakbilikxa ta chi'ilchamele', ta chamel yu'un presión xchiuk li' much'utik lom jup'enike. Jech noxtok tas venta li' vik'it ololetike jech ta stsakatik noxtok li' ta yan chamele' yu'un muyukto lek "yip li' sbek'talike" jech ta stsakatik ta covid-19..

"Cham yu'un Covid jun ants slikoj yol ta yosilal Juchitan, Oaxaca; muyuk la sta ich'el ta muk' ta yab poxtael yu'un mu'yuk li' buch'u ta xk'elbanike" sk'oplal a'yej sjunlejal Oaxaca (20/09/21)R, Chaca. <https://oaxaca.eluniversal.com.mx/municipios/muere-por-covid-mujer-embarazada-en-juchitan-oaxaca-fue-rechazada-en-hospitales-por-falta>

YOXIBAL K'USI YAN

Slo'ilal smaxilal k'usitik oy

Slo'il smaxilal, slo'il smaxilal

Jun k'ak'al li' Maruche ta xanab batel ta sna'il chan vun jech laj sta' ta k'elel ta balumil jech laj yil ep k'ulejal. Skotol li' te'etike ko'olik, jech k'upil sba ta k'elel. Mu'yuk ep laj yil li' chon bolometike ja' no'ox laj sta ta k'elel jkot kanguro ta yut li' te'etike, jech toj lek laj kil. Li' kangu-roetike talemik ta jech to banamil, lek smelolal jna' ti la jta' ta be'e. jech ibat ta yut chomtik. Li' cho'mtike toj ep k'usitik ch'em ta yut, oy ep k'anal iximetik. "ja' k'un ta sk'elel jech ta xak' lek ve'ilil", jech laj snop li' Maruche. Ta balumile' muyuk laj yil itajetik xchiuk chinimetik. Jech ijelab ta yut li' chomtike yu'un ta xk'ot ta sna'il li' chan-vune jech k'u sta k'oponel li' yantik xchi'iltake. Juno'ox yo'on, jech k'u slo'ilta ti k'usitik laj yile'.

¿li' k'usitik laj til li' Maruche toj ep xchi'uk ven oy sk'ujalil? ¿K'uchal? ¿k'usi stak' ta xa jel yu'un jech xu' ta xich' ak'el ta ilel k'usitik chi'em chon bolometik xchiuk tsi'leletik ta be bu jelab li' maruche?

XCHANIBAL K'USI YAN

¿K'usi ja' li' koltaejbail ta Jlumaltike?

Li' slikebal li' koltaejbail ta jlumaltike ja' li' k'usitik ta xich' pasel yu'un ta jkomon jelbe' jabtik li' k'usi oy ku'untike, komol koltaejbail, jun no'ox koltaejbail xchi'uk slekubtasel li' jlumaltike. Jech ta jujun tos li' jnaklejetike, jech ta jtatik ta k'elel ti komon ta skolta sbaiké, jmoj no'ox ta xich' sbaik ta muk', ti k'usi oy yu'unike ko'ol ta stunesik yu'un jech lek no'ox ta xbat li' skuxlejal li' vinik xchiuk antsetike".

Li' koltaejbail ta jlumaltike mauk jun tsobajel ja' jun kuxlejalil.

k'alal ta xi' jlo'ilaj yu'un k'usi ja' li koltaejbail ta jlumaltike, jech ep much'utik ta xa'beik smelol ti ja' jun yab koltaejbale'. Jech butik oy li' p'ijil antsetik xchi'uk li' viniketike jech ta xalik li' bu yabil koltaejabile' ja' skuxlovinojikxa li' joltaejbail ta jlumaltike, jech ta sk'an k'elel k'usi xu' ta xich' alel yu'un mauk no'ox ti tsobajel ta amtelelale mauk no'ox li' koltaejbail ta jlumaltike.

Li' koltaejbail ta jlumatike ja' jun kuxlejalil ta sjunlejal banamil teoy ta slikebtael k'alal muyuk' li' sba tsobajel yu'un koltaejbale' ta yosilal Cleveland, Ohio, ta slikeb ta siglo XX. Li' koltaejbail ta jlumaltike mauk no'on jun tsobajel ja' jun talel kuxlejalil ti jujun k'ak'al ta x-jelbatele'.

Li' koltaejbail ta jlumaltike ep ta tos smelolal oy, jech k'uchal li' koltaejbail ti oy yibel ojtakinbil leke; li' koltaejbail ti mu sna' xkomtsanvene; li' koltaejbail ti ja' ta x-ixhvan ta muk'e, li' jun no'ox li' kuxlejale'; li' ta sk'el oyuk lekil kuxlejale'; li' koltaejbail yu'un batsi' vinik antsetike; li' koltaejbail ti bu ta xich' pasele' xchi'uk li koltaejbail ta jlumaltik xchiuk li' yantike.

Oy ep k'usitik x-elan li' koltaejbail li' ta sjunlejal li' banamile' jech noxtok ta bik'itik jteklumetik ti bu oy li' koltaejbail ta jlumaltike, jech komon ta xchak'be sbaik ti k'usitik oy yu'unike jech ta sk'elik batel skuxlejal li' slumalike.

Oy ep li' snail koltaejbail ti lek ch'iemike, ja' ti k'uchal sk'elojike, yu'un jech staojik lek koltael ti k'usitik ta xtun yu'unike, jech noxtok oy ep ti ja' no'ox ta sk'elbatel li' skuxlejalike jech muyuk xa ta stsak ta venta k'usitik vokoliletik oy ta jujun paraje'etike.

Li' koltaejbail ta jlumaltike ja' jun kuxlejal ti oy ta jujun paraje'etike, jech ta sk'an ak'bel yipal, sk'an k'elel batel, ak'an ayibel sk'opik xchi'uk ich'el ta muk' spijilik li' jnaklejetike jech otuk slekil o'ontonal, ti k'usi ja' tosts sk'oplale' ja' ta xich' tunesel ti k'usitik oy ta yutil li' slumalike jech komon ta xich' tunesel batel yu'un jech ta stsak' yipal li' jun jteklume y'un jech ta xkuxi'ik batel o'.

Tabil ta: <https://comunalia.org.mx/portfolio/page/que-es-la-filantropia-comunitaria/>

Bu stak' ta sael

1. https://cepalforja.org/sistem/documentos/sistemat_verger.pdf
2. <https://docenteslibresmdq.files.wordpress.com/2014/04/cide-tecnicas-participativas-para-la-educacion-popular-ilustradas.pdf>
3. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=552357217007>
4. <https://www.scielo.org/article/rpsp/2002.v11n5-6/316-326/>

